

יעקב שבתאי – חיים מאת עידו בסוק. 2022. ירושלים, הוצאת מאגנס. 397 עמודים.

תמר סוברן
אוניברסיטת תל אביב

הרבה מאד נכתב על יעקב שבתאי האיש והיוצר. עדנה אלמנתו חיברה במרחק עשורים רבים שני ספרים: *הרי את בשנת 1986 והממואר כי היום עובר – חיי עם יעקב שבתאי בשנת 2019*. סרט של בתו נועה שבתאי, *אבא שלי יעקב שבתאי מ-2014* מתאר אותו מנקודת מבט של בת שלא הכירה אותו ומתחקה אחר עקבותיו ואישיותו. התחברו על יצירתו מחקרים רבים, החל ממחקריהם המוקדמים של גרשון שקד, דן מירון, דרור בורשטיין ורבים אחרים, ועד ספרה המקיף של חנה סוקר שווגר משנת 2007 *מכשף השבט ממעונות עובדים – יעקב שבתאי בתרבות הישראלית*. אפשר שיתהה הקורא – כשם שתהיתי אני – מדוע נחוצה גם ביוגרפיה? התשובה נעוצה בייחודו של הספר ובייחודו של המחבר, עידו בסוק.

ד"ר עידו בסוק פרסם כבר שתי ביוגרפיות של משוררים שאינם בחיים: *ליופי ולנשגה ליבו ער: שאול טשרניחובסקי – חיים משנת 2017*, ו*סיפקות ואהבות: יהודה עמיחי – חיים משנת 2019*. בשתי הביוגרפיות הללו וגם בזו החדשה מוכיח בסוק את ייחודו כביוגרף. הוא ניחן בשילוב של תכונות: חריצותו מתבטאת בקריאה מקיפה של מקורות כתובים, חומרי ארכיונים, תמלילי ראיונות, מכתבים ויומנים ועוד. אפיון נוסף של מחבר הביוגרפיה הוא בקיאותו ביצירת האיש שעליו הוא כותב, גם כתבי יד שלא פורסמו, ויכולתו לשפוט את היצירה מנקודת מבט של איש ספרות שהוא גם חוקר ספרות, וגם משורר בעל רגישות של משורר. בסוק מסוגל, ואף מצליח, לעגן את כל הידע הזה בתוך ההקשר המשפחתי, הקיבוצי, התנועתי, החברתי, הפוליטי והתרבותי. בשל כל אלה לא דומה הביוגרפיה שלפנינו לכל המחקרים והעדויות שהזכרתי. בסוק חשף חומרים מארכיון שבתאי באוניברסיטת תל אביב, מארכיון גנזים, מהספריה הלאומית, מארכיון ישראל גור לתיאטרון באוניברסיטה העברית, מארכיון השומר הצעיר בגבעת חביבה, מארכיון קיבוץ מרחביה, הקיבוץ שבו היה שבתאי חבר פעיל ושם התגלו ניצני כשרונו כמספר, כפזמונאי וכמחזאי. בסוק קיבל ממרואייניו מכתבים עלומים שלא ראו אור קודם לכן. הוא גם ראיין בהרחבה ידידים קרובים של שבתאי ובני משפחה. כך, בחריצות ובשקדנות של היסטוריון וברגישות וחדות הבחנה של איש ספרות ובן קיבוץ לשעבר, הוא טווה דמות עשירה של יעקב שבתאי מעבר לנקודות המבט המוכרות של בני המשפחה ושל חוקרי יצירתו המגוונת.

כותרת הספר היא "יעקב שבתאי – חיים". ואכן הספר פורש פרשת חיים. הוא פותח במשפחת המוצא בפרק א. זה עניין חשוב כי בסיפוריו הראשונים של שבתאי וגם בשני הרומנים הגדולים שלו מופיעות דמויות הבנויות על קרובי המשפחה ועל דמויות ההורים והסבים. כך מתוודע הקורא גם להשפעות שינק שבתאי מהוריו, מדודיו ומסבתו. לכך קשורה למשל זיקתו למסורת ולשפת היידיש שבאה לידי ביטוי בתרגומיו היפים לשירי יידיש. זיקה זו עומדת כמעט בסתירה להיותו של שבתאי חניך השומר הצעיר, צבר ישראלי, קיבוצניק, שהתעמק בכתבי הוגי המרקסיזם, והתפעל כנער וכאיש צעיר ממנהיגי מפ"ם וממשנתם. מורכבות זו באה לידי ביטוי ביצירתו על כל גוניה. בסוק מתאר בקצרה את תקופת הנעורים והצבא בפרק ב, הוא מתעכב על תקופת מרחביה ועל כתיבת המחזות הראשונים בפרק ג. בסוק מקדיש

את פרק ד לפרסום הסיפורים הראשונים – סיפורי הדוד פרץ ממריא בשנת 1965. הרומן הראשון של שבתאי, זכרון דברים, וסגנונו הייחודי הקנה לשבתאי מוניטין של סופר פורץ דרך. תהליך החיבור והלבטים תוארו בספרה של עדנה שבתאי, וגם בסוק אינו פוסח על פרשה זו. כך נקרא פרק ז: "בדרך אל זכרון דברים – גיבוש הספר והתגובות על הופעתו". כותרת פרק ט: "מות האם, מסעות בחו"ל וכתובת 'סוף דבר' ומות שבתאי". הרומן סוף דבר שפורסם אחרי מותו של יעקב שבתאי, היכה גלים בעולם הספרות החדשה, בסגנונו, בתכניו ובמבנהו. המוניטין של שבתאי כסופר מחונן וחדשני הסתירו מעיניי, למשל, צדדים פחות מוכרים שלו. הביוגרפיה חשפה לפני בפרקים החמישי והשישי מרכיב חשוב בחיי היצירה הבוגרים של שבתאי בתל אביב: שבתאי איש התאטרון, שבתאי המחזאי. גם פרק ח חושף צד פחות ידוע של שבתאי. כותרתו: "תרגום ועיבוד מחזות מאנגר; המחזות המאוחרים של שבתאי". הפרק האחרון, פרק י, מעיד על ייחודה של הביוגרפיה הזאת ועל כישורי מחברה כחוקר ספרות ותרבות. זו כותרת הפרק: "עריכת 'סוף דבר' והוצאתו לאור; תגובות הביקורת; מיתוס שבתאי ורוויזיה חלקית שלו; האם היו לשבתאי 'אבות' ו'צאצאים'?" ואדגים עוד את ייחודו של הספר בכותרות של סעיפי המשנה של המבוא: "בין שבתאי לביוגרף שלו", "ילד תפנוקים ספורטיבי שהיה לסופר", "מחזאי שפרנס מחבר רומנים?", "הופעת יצירת שבתאי בצומת דרמטי". הכותרות האלה מדברות בעד עצמן.

שבח מגיע להוצאת מאגנס של האוניברסיטה העברית שהוציאה לאור ספר זה שמצייר דמות מורכבת אהובה, אוהבת ומיוסרת של יוצר מחונן ישראלי מאד. על אף עושר הפרטים, בזכות הסגנון הבהיר, הקריאה בספר כסיפור חיים היא קריאה שוטפת וקולחת. ולקורא שמבקש העמקה מזומנים בספר למעלה משלושים עמודי הערות, הפניות למקורות, תוספות ומפתחות.

ולסיום גילוי נאות: אני מכירה את עידו בסוק שנים רבות. כשסיפר לי, כשסיים את הביוגרפיה השנייה החשובה על יהודה עמיחי, שהוא עומד לכתוב על שבתאי, תהיתי: עוד ספר על שבתאי? והתבדיתי. זה לא עוד ספר. זו ביוגרפיה מקיפה, רהוטה ומאלפת ששופכת אור על יוצר חשוב, פתוח גם לתרבות העולם לתרבות היהודית, וגם לסביבתו הקרובה. הספר גם שופך אור על ישראל ועל תל אביב שבהן צמח שבתאי ועל האופן שבו הן משתקפות ביצירתו. ועוד גילוי נאות: במהלך כתיבת הביוגרפיה סיפר לי בסוק שהוא לא מאד מחובר לשירי הזמר של שבתאי. הצעתי לו שאני, ששירי הזמר שלו יקרים לי ויש לי מה להגיד עליהם, אכתוב מאמר, והוא יצטט ממנו. וכך היה. מאמרי התפרסם ב'מוסף תרבות וספרות' של עיתון הארץ שעורך בני ציפר ב-2 באוגוסט 2021 בשם "הו, מה כחול, כחול, כחול", ובסוק אכן מצטט ממנו. כך הוא צד נוסף באישיותו המורכבת והמרתקת של שבתאי ברוך הכישרון.